

Bakalářská práce

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra filosofie a religionistiky

Bakalářská práce

Tomášův spis Quaestiones disputatae de anima.

Srovnání tohoto spisu a jiných míst, kde se Tomáš Akvinský zabývá lidskou duší a poznáním.

Vedoucí práce: Tomáš Machula, Ph.D., Th.D.

Autor práce: Pavlína Moučková
Studijní obor: Humanistika-prezenční
Ročník: Čtvrtý

2008

Prohlašuji, že svoji bakalářskou – diplomovou práci jsem vypracoval/a samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

12. června 2008

Pavλίna Moučková

Děkuji vedoucímu bakalářské práce **Tomáši Machulovi, Ph.D., Th.D.**
za cenné rady, připomínky a vedení práce a za celkovou podporu po dobu mého studia.
Dále děkuji Mgr. Tereze Poštové za ochotu a trpělivost.

OBSAH

ÚVOD:	5
1. TOMÁŠŮV ŽIVOT:	7
2. TOMÁŠOVA FILOSOFIE:	10
2. 1 <i>Základní charakteristika Tomášovi filosofie:</i>	10
2. 2 <i>Tomášova filosofie myslí:</i>	12
3. SPIS QUAESTIONES DISPUTATAE DE ANIMA:	15
3. 1 <i>Latinský text a český překlad:</i>	16
3. 2 <i>Shrnutí textu:</i>	26
4. PARALELNÍ TEXTY:	29
4. 1 <i>Super libros sententiarum:</i>	29
4. 2 <i>Suma contra gentiles:</i>	31
4. 3 <i>Summa theologiae:</i>	35
4. 4 <i>Q. D. De spiritualibus creaturis:</i>	38
4. 5 <i>De unitate intellectus contra Averroistas:</i>	39
4. 6 <i>Compendium Theologie:</i>	40
ZÁVĚR:	42
BIBLIOGRAFIE:	44
ABSTRAKT:	46

ÚVOD

Při mém studiu na Teologické fakultě mě nejvíce zaujaly- lze říci, že i ovlivnily moji budoucí práci a zaměření dalšího studia - přednášky a semináře o středověké filosofii. Proto jsem se rozhodla, že i svoji závěrečnou práci věnuji tématu, který by s tímto souvisel.

Touto prací bych tedy chtěla volně navázat na své seminární a zápočtové práce, kde jsem se zabývala životem a dílem Tomáše Akvinského. Nyní v posledním ročníku studia se chci pokusit pohlédnout na Tomášovo dílo z trochu jiné stránky, vytvořit práci o něco více systematickou. Realizaci tohoto úmyslu jsem založila na vlastním překladu části latinského díla *Quaestiones Disputatae De anima*, které doposud nebylo do českého jazyka přeložené. Konkrétně se zaměřím na třetí článek tohoto spisu, protože rozsah bakalářské práce bohužel nedovoluje zabývat se více artikuly v jedné práci. Nebylo snadné rozhodnout se pouze pro jeden článek z jednadvaceti, proto jsem vybrala takové téma (článek), kterým jsem se již dříve zabývala.

Na začátku této práce považuji za vhodné nastínit Tomášův život a stručně charakterizovat jeho veliké dílo (kapitoly 1. a 2.), dále pak budu pokračovat překladem primárního latinského textu (kapitola 3.) a jeho porovnáním s paralelními texty, které s daným článkem přímo souvisí (kapitola 4.). Všechny tyto texty a komentáře se zabývají pojednáními o duši, jejich autorem byl buď Tomáš sám, nebo v případě díla *De anima* Aristoteles. Tomáš Akvinský z Aristotelova díla vycházel a jeho tvorba jím byla velice ovlivněna. Tomáš nahlížel na Aristotela z pohledu středověkého filosofa a teologa a aristotelské pojmy přesadil do nového prostředí. Dílo sv. Tomáše je obrovskou inspirací i v dnešní době.

Mým cílem v této práci bylo vytvořit přehled Tomášových myšlenek v různých spisech věnovaných tématu lidské duše, na základě komparace těchto textů. Za hlavní přínos své práce považuji fakt, že toto Tomášovo dílo není dosud přeložené do českého jazyka a tudíž je i poměrně méně prostudované. I ostatní (paralelní)

texty jsou kromě Teologické summy a Summy proti pohanům pouze cizojazyčné. Doufám, že tato práce bude pro ostatní kolegy studenty motivací co se týče studia dějin středověké filosofie a také výběru témat závěrečných prací.

1. ŽIVOT TOMÁŠE AKVINSKÉHO.

Na začátku této práce považuji za vhodné krátce se zmínit o životě Tomáše Akvinského a stručně charakterizovat jeho dílo, abych se dále mohla věnovat vlastnímu tématu této práce.

Tomáš Akvinský byl nejmladším synem hraběte Landulfa, který byl hlavou rozvětvené italské aristokratické rodiny hrabat z Akvina, rodiny spřízněné s císařským rodem. Je těžké určit přesný rok Tomášova narození – dle dostupných materiálů jsou argumenty pro roky 1224, 1225, nebo 1226. Jeho rodiče jej předurčili k duchovní dráze. Proto byl v pěti letech jako oblát poslán k benediktinům do Monte Cassina, kde studoval v letech 1231-1239. Po několika letech základního studia u benediktinů studium přerušil a odešel studovat na univerzitu do Neapole *septem artes liberales*.¹ Zde se seznámil s Aristotelovými logickými spisy. V roce 1244 Tomáš Akvinský vstoupil do řádu dominikánů. Tím se dostal do silného sporu se svou rodinou, která zřejmě počítala s tím, že se stane benediktinským opatem. Dominikáni se raději rozhodli poslat Tomáše do Paříže, kde studoval u Alberta Velikého, s nímž poté odešel do Kolína nad Rýnem, kde pobýval v letech 1248- 1252. Za jeho působení v Paříži vznikaly různé druhy komentářů, opusculí a questiones disputatae.

Roku 1252 se vrací na Albertovo doporučení do Paříže, aby získal titul mistra teologie na nejvyšším typu studia. V této době již byl také dva roky knězem. Jako bakalář zde začal vyučovat u dominikánů.

Mezi první větší dílo bezpochyby patří *Scriptum super libros Sententiarum*, což je záznam přednášek, které pronášel mezi roky 1253- 1256 při přípravě na doktorát, a které se týkaly Sentencí Petra Lombardského. Komentář k sentencím je první z Tomášových čtyř teologických syntéz. V Paříži také začal pracovat na *Summē proti pohanům*, kterou dokončil v roce 1264 v Orvietu. V téže době napsal dva krátké spisy- traktát *O jsoucnu a bytnosti* a *O principech přírody*.² Na jaře 1256 se stal mistrem teologie a byl pověřen vedením katedry teologie. Další tři

¹ Z latiny- sedmero svobodných umění. Toto učení zahrnovalo studium gramatiky, logiky, rétoriky, aritmetiky, geometrie, muziky a astronomie.

² Originální názvy jsou: *De ente et essentia* a *De Principiis Naturae* .

roky se věnoval výkladům biblických textů.

Od roku 1259 působil opět v Itálii, vyučoval v Orvietu a Římě. Roku 1265 Akvinský přešel z Orvieta do Říma, kde měl založit řeholní dominikánskou kolej a působit zde jako mistr. Toto období (do roku 1268) bylo mimořádně produktivní. Jakožto mistr vedl disputace³ z nichž vznikly tyto spisy- *Quaestiones disputatae de potentia*, *Quaestiones disputatae de malo*. Další quaestiones vznikly později v Paříži- *Quaestiones disputatae de anima* a *Quaestiones disputatae de spiritualibus creaturis*.⁴

V tomto období také napsal komentář k Pseudo-Dionýsiovým *De divinis nominibus*.⁵ Pobyt v Římě přinesl také dvě nové linie v Tomášově díle - jednou z nich je první z jeho 12 komentářů k Aristotelovi - *Sententia super De anima*.

Druhým významným spisem z pobytu v Římě je *Summa theologická*, na které začal pracovat roku 1267. Je to Tomášovo nejvýznamnější a nejcharakterističtější dílo. Pracoval na ní po zbytek života a zanechal ji bohužel nedokončenou. V letech 1269- 1273 Tomáš sepsal také mnoho aristotelských komentářů.

V roce 1268 dominikáni znovu poslali Tomáše do Paříže, kde působil jako mistr až do jara 1272, kdy byly přerušeny všechny přednášky na univerzitě kvůli sporu univerzity s pařížským biskupem Tempierem.⁶ Během pařížského pobytu také napsal dva polemické spisy - O jednotě rozumu a O věčnosti světa⁷, kterými Tomáš kriticky reagoval na učení latinských averroistů, což byli zastánci radikálního aristotelismu a jejichž nauce Tomáš odporoval.

Během těchto čtyř let napsal druhou část *Summy*, devět aristotelských komentářů, 16 komentářů biblických a 7 souborů quaestiones disputatae.

V červnu 1272 dominikáni nařídili Tomášovi opustit Paříž a odejít do Neapole,

³ Záznamy tzv. *Quaestiones disputatae*- v určité dny profesori pořádali disputace na témata která sami určili a bakalář musel posluchačům vyvracet jejich námitky. Výsledkem jsou *Quaestiones quodlibetales* - témata od otázky, zda duše má být identifikována se svými mohutnostmi, k otázce, zda ztracení spatří svatě ve slávě.

⁴ Tedy disputační otázky: O moci, O zlu, O duši, O duchovních stvořeních.

⁵ O božských jménech.

⁶ Více viz. např. SEVERA Miroslav, Siger z Brabantu a středověký spor o jednotu rozumu. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra filosofie a religionistiky. 2006.

⁷ Tyto dva náměty vyvolaly kolem roku 1270 největší konflikty na univerzitě- tedy individuálnost rozumu a věčnost světa.

kde měl zřídit a vést další řeholní učiliště. Zde v Neapoli naposledy vyučoval. Díla z této periody - dva aristotelské komentáře a třetí část *Summary* - zůstaly nedokončené. 6. prosince 1273 při sloužení mše se mu přihodilo něco, co jej velmi oslabilo a učinilo neschopným psát nebo diktovat. Sám tuto událost chápal jako zvláštní zjevení. Zanedlouho zemřel cestou na lyonský koncil. Bylo to 7. března 1274 v opatství Fossanuova. Již roku 1323⁸ byl kanonizován.⁹

⁸ Tomášova kanonizace by patrně neproběhla bez značné podpory papeže Jana XXII., Tomášovi bylo totiž připisováno jen velmi málo zázraků.

⁹Tomášův život- Srov. HEINZMANN Richard, *Středověká filosofie*, Olomouc, Olomouc 2002, s. 208- 210. Srov. KENNY Anthony, *Tomáš Akvinský*, Praha: Oikumené 1993, s. 9- 40.

2. TOMÁŠOVA FILOSOFIE.

Tomáš Akvinský se zabýval téměř všemi oblastmi filosofie. Jeho dílo se stalo vrcholem scholastiky. V této kapitole se chci věnovat právě Tomášovu dílu a připravit tak vhodný úvod pro následující kapitoly. Nyní tedy uvedu základní myšlenky a pojmy Tomášovy filosofie, ale pouze ty základní, které jsou důležité pro tuto práci.

2.1 Základní charakteristika filosofie sv. Tomáše.

Tomášovo dílo je vybudováno na základě znalosti nejen novoplatonských, aristotelských, patristických a scholastických spisů, ale také na myšlení arabském a židovském (hlavně Averroes a také Avicenna a Maimonides). Komentoval velké filosofy, jejich názory kriticky analyzoval, ale také je využíval a transformoval. Často cituje Aristotela jako oporu pro své teze, a to i když komentuje Písmo. Tomáš se snažil uvést Aristotelovu filosofii do souladu s křesťanskou vírou.

Musíme vzít v úvahu, že Tomáš byl především teologem, ale co se filosofie týče byl na prvním místě hlavně metafyzikem. „*Jako teolog se snažil najít vyvážený vztah mezi věděním a vírou při současném zachování samostatnosti filosofie a teologie.*“¹⁰

Každá část Tomášovy filosofie je protknuta metafyzickými principy, z nichž mnohé jsou zřetelně aristotelské – akt a potence, látka a forma, esence a existence¹¹, transcendentálie a kategorie, substance, případdek a čtyři příčiny.¹²

Nyní přibližme dvojici některých uvedených pojmů. Akt- potence, látka- forma, esence- existence, substance- případdek, jsou podle Tomáše základní módy (způsoby) bytí a jsou to nejuniverzálnější aspekty, kterými se každé jsoucno jeví našemu poznání.

¹⁰ Cit. HEINZMANN Richard, *Středověká filosofie*, Olomouc, Olomouc 2002, s.226.

¹¹ Pojmy esence a existence přejal Tomáš Akvinský od Avicenny.

¹² Vysvětlení těchto pojmů nalezneme např. in DE VRIES Josef, *Základní pojmy scholastiky*, Praha 1998.

Tomáš při interpretování Aristotela oddělil pojem substance od esence. Substanci definuje Tomáš její svébytností, tím, že existuje skrze sebe sama a nepotřebuje něco druhého ke své subsistenci.¹³ „*Případek (akcident) je pak vždy jen jsoucnem skrze něco jiného a v jiném.*“¹⁴ I případy ale mají svou esenci, jsou vnímatelné smysly a jsou to vlastnosti a činnosti nějaké substance.

Co se týče složení hmotného jsoucna, Tomáš se držel aristotelského pojetí. Každé jsoucno je složené z první látky a substanciální formy, kde látka je pasivní princip a forma je aktivní princip- něco, co látku utváří.¹⁵

Dvojice pojmů akt a potence umožňuje rozpoznání jsoucna v jeho činnosti. Akt je uskutečněním možnosti (potence). Přejít z potence do aktu se nazývá změnou. Tento přechod je způsoben vnějším činitelem, který Aristoteles nazval příčinou.

Nejvýznamnější dvojicí pojmů Tomášovy metafyziky jsou pojmy esence a bytí.¹⁶ Bytnost, neboli esence, je to, co určuje dané jsoucno, je to vlastní podstata daného jsoucna. Díky esenci jsme schopni dané jsoucno rozlišit a poznat. Právě esence vymezuje dané jsoucno. Bytí, jiným slovem existence, přidává esenci něco zvenčí, je jakýmsi aktem.

Podle Tomáše je hlavní vědní disciplínou filosofie metafyzika, která se zabývá jsoucnem a jeho příčinami, z nichž první příčinou je Bůh. Toto pojetí metafyziky je tzv. onto-teologické. Jsoucno je pojem transcendentální, protože jako predikát přesahuje oblast kategorií, do kterých lze zařadit jednotlivá jsoucna. Tomáš rozvíjí tzv. analogii jsoucna.¹⁷ Jsoucno je pojem analogický, protože je vypovídán o jsoucnech různým stupněm dokonalosti.

Dále uvádí transcendentální atributy jsoucna, které charakterizují naprosto každé jsoucno. Tedy jsoucno - kdekoliv a jakkoliv konkretizováno, vykazuje těchto pět modů, které transcendují kategorie, protože je nelze zařadit pod žádnou z deseti kategorií a jsou nutnými módy každého zvláštního jsoucna: věc (res),

¹³ Srov. Tomáš Akvinský: S.th.I,q.3,a. 5 ad 1.

¹⁴ Cit. FLOSS Pavel, Architekti středověkého křesťanského vědění, Praha, Vyšehrad 2003. s. 218.

¹⁵ Tamtéž: s. 220.

¹⁶ Teorii o esenci a existenci Tomáš rozvíjí ve svém ranném spise De ente et essentia.

¹⁷ Analogie je opřena o to, že dva označované pojmy mezi sebou mají vztah, na jehož základě se nazývají stejnými termíny. Tento vztah může být buď vnitřní, nebo vnější.

jedno (unum), něco jiného (aliquid), dobro (bonum), pravda (verum) a krásné (pulchrum).¹⁸

2. 2 Tomášova filosofie mysli.

Vztah duše a těla patří bezpochyby k fascinujícím problémům v dějinách filosofie. Nejinak tomu bylo ve středověku, kdy se naplno rozhořel spor okolo otázky jednoty lidského rozumu. Tento spor se týkal teorie tzv. **monopsychismu**, podle které všichni lidé mají jednu společnou duši, respektive jednu myslící část duše společnou a tato myslící nejvyšší část duše se nachází mimo lidské jednotlivce, tzn. na nebesích a je neustále v činnosti, jednotlivci se k ní pouze připojují. Tím je zajištěna filosofická jednota a objektivnost poznání. Zastánce monopsychismu byl Averroes, který na základě výkladu Aristotelova spisu *De anima* nauku monopsychismu rozvinul a dále Siger z Brabantu a jeho následovníci.

Nyní je vhodné přiblížit Tomášovu filosofii mysli, neboli filosofickou psychologii a ukázat, jak se k tomuto problému vyjadřoval. Ke studiu a četbě textů, které se týkají tohoto tématu je zapotřebí znát základní pojmy a názory, jaké Tomáš používá ve svých spisech a pojednáních o lidské duši.¹⁹ Zdůrazňuji, že obsahem této kapitoly není plně pojmut tuto část Tomášovy filosofie, nýbrž jen vytvořit úvod do této problematiky. Některé pojmy byly vysvětleny již výše.

V první řadě musí být řečeno, že Tomáš existenci duše nijak nedokazuje, ale přímo ji usuzuje vzhledem k definici duše jako oživujícího principu, z čehož je zřejmé, že člověk duši má, neboť je evidentní, že je živý. Tomáš se podrobně věnuje otázce, jakou povahu tato duše má. Co se týče této problematiky, Tomáš vychází převážně z Aristotelova díla *O duši*.²⁰

¹⁸ Srov. FLOSS Pavel, *Architekti středověkého křesťanského vědění*, Praha, Vyšehrad 2003. s. 215- 229.

¹⁹ Srov. KENNY A, *Tomáš o lidském duchu*, Praha 1997, s.23-28.

²⁰ Aristotelův spis *O duši* je se v podstatě týká epistemologie. Je v něm evidentní snaha nějak duši definovat a popsat její aktivity. Aristoteles dochází k definici, že duše je první skutečností přírodního těla, které má v možnosti život (*De anima* 412a27). V dalších kapitolách se věnuje jednotlivým schopnostem duše, rozlišuje druhy duše- vegetativní, smyslová, rozumová-tou je

Základním pojmem Tomášovy filosofie myslí je pojem „rozumová duše“ (*anima intellectualis*). Obecnou definici duše Tomáš přebírá od Aristotela a zní: „Duše je první akt přírodního, organického těla.“²¹ Což lze vyložit takto: „To podle Tomáše jednak znamená, že duše je substanciální forma těla, a dále že každý živý organismus má toliko jednu substanciální formu.“²² Člověk je podle Tomáše duše, která používá tělo. Vztah mezi duší a tělem je akcidentální.²³

Podle Tomáše „se lidská duše nevztahuje k lidskému tělu jako forma k látce, ale jako forma k subjektu.“²⁴ To znamená, že lidské tělo je složeno z látky a formy a lidská duše je formou lidského těla.²⁵ Svou koncepcí duše Tomáš překonal tradiční dualistická pojetí. Člověka pojímá jako jednotu těla a rozumového ducha. Tomáš stejně jako Aristoteles tvrdí, že existují tři druhy duše. A to vegetativní/ rostlinná duše v rostlinách, smyslová/ sensitivní duše v živočiších a intelektuální/ rozumová duše v lidech. Ovšem neznámá to, že člověk by měl tři duše, nýbrž že má jen jednu duši, která má sensitivní a vegetativní část.

Co se týče smyslů, tak ty Tomáš považuje stejně jako Aristoteles za schopnosti rozumu. Dělí je na smyly vnitřní a vnější. Vnější jsou zrak, sluch, hmat, čich a chuť. O vnitřních smyslech Tomáš soudí, že jsou to schopnosti, které má člověk společně se zvířaty. Vnitřní smyly jsou čtyři: *sensus communis*²⁶, paměť, představivost (neboli fantazie) a schopnost, která se u zvířat nazývá *vis aestimativa*²⁷ a u člověka se nazývá *vis cogitativa*²⁸ což je specificky lidská schopnost. K tomu, aby duše byla schopna poznání, nutně potřebuje smyly. Poznání vyžaduje vnitřní podobu poznávané věci. Lidské poznání samo o sobě

obdařen pouze člověk. U člověka pak rozeznává ještě dvě schopnosti- smyslové poznání a rozum. Dále srovnává rozum a smyslovost. Na několika místech se objevují náznaky toho, že rozum je nezávislý na těle. V páté kapitole třetí knihy se již Aristoteles zabývá naukou o činném a trpném rozumu. Bohužel vznikl spor o to, jak správně vykládat tuto nauku. Tento spor se týkal hlavně tří otázek:- zda má duše nějaké části, problém vztahu mezi tělem a duší a jestli může duše existovat odděleně od těla.

²¹ *De An.*, II 1, 412b5.

²² Cit. SVOBODA David, *Středověký spor o jednotu lidského rozumu*, [online]. Dostupné na WWW: <http://agora.skaut.org/unitas.htm>.

²³ Srov. HEINZMANN Richard, *Středověká filosofie*, Olomouc, Olomouc 2002, s. 220- 224.

²⁴ S.th. 1-2, 50, 1.

²⁵ Srov. KENNY A., *Tomáš o lidském duchu*, Praha 1997, s.27- 28.

²⁶ Z lat.: Smysl sjednocující.

²⁷ Z lat. : Schopnost hodnotící.

²⁸ Z lat.: Schopnost rozvažovací, myslivá.

není pravdivé, ale je pravdivé, když je shodné se skutečností. Představivost, tedy fantazie je schopnost vytvářet představy- fantasmata.

Dále pak Tomáš souhlasí s Aristotelem, že existují dva druhy rozumu. Intellectus possibilis (trpný, neboli receptivní rozum) a intellectus agens (činný rozum). Funkce trpného rozumu je tvořit jakýsi prostor pro myšlenky a funkcí činného rozumu je vytvářet předměty myšlení, tedy to, co by tento prostor naplnilo.²⁹ Jinak řečeno trpný rozum je rozum ve vlastním slova smyslu, je to prostor pro vznik myšlenek, činný rozum je schopnost tvořit, formovat tyto myšlenky v prostoru trpného rozumu.

Dále opět ve shodě s Aristotelem Tomáš uznává dva typy úkonů rozumu. Jsou to chápání jednoduchých idejí a za druhé tvrzení a popírání, které se dále dělí na několik částí. Tomáš si také uvědomuje úzký vztah mezi myšlením a slovy, mezi rozumem a řečí.³⁰

Další záležitostí je otázka nesmrtelnosti duše. Vlastně se Tomáš zabývá tím, zda duše může zaniknout, zda se může rozložit. Tomáš tvrdí, že není možné aby zanikla, protože nemá žádné složky, na které by se mohla rozložit. Duše je v Boží moci a jedině Bůh ji má schopnost zničit- vrátit ji v nicotu.³¹

S tímto souvisí vznik duše. Podle Tomáše může vzniknout pouze Božím stvořením. Nemůže vzniknout z žádné hmoty, jelikož je nehmotná. Ani nemůže vzniknout z duchovní substance, protože to by se duchovní substance přeměňovali jedna v druhou, což není možné.³²

²⁹ Srov. KENNY A., *Tomáš o lidském duchu*, Praha 1997, s.39.

³⁰ Tamtéž str. 44.

³¹ Tamtéž, str. 124-125.

³² Srov. VOLEK Peter, *Filosofia člověka podla Tomáša Akvinského*, KU Ružomberok, Ružomberok 2003, str. 243.

3. SPIS QUAESTIONES DISPUTATAE DE ANIMA.

Jak již bylo řečeno, quaestiones disputatae vznikaly jako záznamy disputací vedených na půdě univerzity. Tyto záznamy obsahují argumentaci pro (danou otázku), proti a závěr. Nejdůležitější disputace z Tomášova působení jsou shrnuty právě ve spisech označovaných jako Quaestiones disputatae. Patří mezi ně Q.D. De veritate, De potentia, De malo³³, De spiritualibus creaturis³⁴ a De anima.

Q.D. De anima vznikly v Paříži v roce 1269.³⁵ Tomáš se v nich věnoval 21. otázkám, v nichž se snažil najít odpověď na nejnámější otázky týkající se lidské duše.

Jak již bylo řečeno, spis má 21. artikulů, z nichž pro svou práci jsem si vybrala pouze jeden, třetí článek, ve kterém Tomáš řeší otázku zdali možný rozum nebo rozumová duše je jedna pro všechny lidské bytosti³⁶. V tomto článku se snaží vyvrátit nauku Averroa a jeho pařížských následovníků, kterou považoval za mylnou a věnoval jí mnoho svých spisů.

Dále se v tomto díle Tomáš věnuje takovým tématům, jako je oddělenost lidské duše od těla³⁷, složenost lidské duše z materie a formy³⁸, dále se věnuje otázce, zdali anděl a duše se liší druhem³⁹, a věnuje se též otázce nesmrtelnosti duše.⁴⁰ Tomáš zde také vymezuje základní předpoklady smyslového chápání.⁴¹

V Q.D. de anima Tomáš shrnul svou nauku o lidské duši a lidském poznání. Nyní tedy předkládám latinský text a český překlad části třetího článku tohoto spisu.

³³ Tedy v překladu: O pravdě, O moci, O zlu.

³⁴ O duchovních stvořeních.

³⁵ Srov. HEINZMANN Richard, *Středověká filosofie*, Olomouc, Olomouc 2002, s. 209.

³⁶ Tertio quaeritur utrum intellectus possibilis, sive anima intellectiva, sit una in omnibus.

³⁷ 1. questio: Vtrum anima humana sit separata secundum esse a corpore?

³⁸ 6. questio: Vtrum anima sit composita ex materia et forma?

³⁹ 7. questio: Vtrum angeli set anima differant specie?

⁴⁰ 14. questio: De immortalitate anime.

⁴¹ Srov. MATULA Jozef, *Epistemologické a psychologické aspekty Akvinského chápania človeka*, Olomouc: UPOL 2003. s. 45. Prvním předpokladem je fakt, že smysl přijímá *species* ze skutečností smyslově poznatelných, a toto je závislé na činnosti smyslových orgánů. Dalším předpokladem je existence sjednocujícího smyslu (*census communis*), který sjednocuje kvality poznávaného předmětu.

3. 1. Latinský text⁴² a český překlad.

Articulus III.

Tertio quaeritur utrum intellectus possibilis, sive anima intellectiva, sit una in omnibus.

Et videtur quod sic.

1. Perfectio enim est proportionata perfectibili.

Sed veritas est perfectio intellectus: nam verum est bonum intellectus, sicut philosophus dicit, VI ethic.. Cum igitur veritas sit una, quam omnes intelligunt, videtur quod intellectus possibilis sit unus in omnibus.

2. Praeterea, Augustinus dicit in libro de quantitate animae: de numero animarum nescio quid tibi respondeam. Si enim dixero unam esse animam, conturbaberis, quod in altero beata est, et in altero misera: nec una res simul beata et misera esse potest. Si unam simul et multas esse dicam, ridebis; nec facile mihi unde tuum risum comprimam suppetit. Si multas tantummodo dixero esse, ipse me ridebo, minusque me mihi displicentem quam tibi proferam. Videtur ergo esse derisibile in pluribus hominibus esse plures animas.

3. Praeterea, omne quod distinguitur ab alio, distinguitur per aliquam naturam determinatam quam habet. Sed intellectus possibilis est in potentia ad omnem formam, nullam habens actu. Ergo intellectus possibilis non habet distingui; ergo nec multiplicari, ut sint multi in diversis.

4. Praeterea, intellectus possibilis denudatur ab omni quod intelligitur; quia nihil est eorum quae sunt, ante intelligere, ut dicitur in III De anima. Sed, ut in eodem dicitur, ipse est denudatus a seipso; et ita non habet unde possit multiplicari in diversis.

⁴² In. Thomae Aquinatis, *Quaestiones Disputatae. de Anima*, Commisio Leonina, Roma 1996.

Třetí článek:

Třetí otázka zní, zdali možný rozum nebo rozumová duše je jedna pro všechny lidské bytosti. A zdá se, že to tak je.

Neboť dokonalost je úměrná tomu co zdokonaluje, Ale pravda je dokonalost rozumu, neboť pravda je dobro rozumu, jak praví Filosof v VI. Knize Etiky. Když je tedy pravda jediná, a té všichni rozumí, zdá se, že možný rozum je jeden pro všechny lidské bytosti.

2. Kromě toho, Augustin říká v knize O kvantitě duše: o počtu duší nevím, co ti mám odpovídat. Jestliže totiž řeknu, že je jediná duše, budeš zmaten tím, že v jednom je šťastná a v druhém nešťastná.. A nemůže být jedna věc zároveň šťastná a zároveň nešťastná. Jestliže řeknu, že je jedna i mnohá (duše), budeš se smát a já nebudu moci tvůj smích potlačit žádným způsobem. Jestliže pouze řeknu, že (duše) jsou mnohé, sám sobě se vysměji, mé zklamání bude větší než tvé. Zdá se tedy úsměvné, že ve vícero lidech by bylo více duší.

3. Kromě toho, vše co se liší od něčeho jiného, se liší skrze nějakou určitou přirozenost, kterou má. Ale možný rozum je v potenci ke každé formě, ale nemá žádnou formu uskutečnění. A proto možný rozum nemá to, čím by se lišil. A proto nemůže být tedy ani zmnožený; a aby bylo mnoho (možných rozumů podle počtu) mnohých bytostí.

4. Kromě toho. Možný rozum je zbavený všeho, co chápe, protože před tím, že začne myslet, není ničím z těch (věcí), které jsou, jak říká filosof ve III. knize O duši. Ale jak je řečeno ve stejné knize, (rozum) je zbaven i sám sebe, a tak nemá možnost být zmnožen v rozdílných (lidských bytostech).

5. Praeterea, in omnibus distinctis et multiplicatis oportet aliquid esse commune: pluribus enim hominibus communis est homo, et pluribus animalibus anima. Sed intellectus possibilis nulli aliquid habet commune, ut dicitur in III De anima. Ergo intellectus possibilis non potest distingui et multiplicari in diversis.

6. Praeterea, in hiis quae sunt separata a materia, ut dicit Raby Moyses, non multiplicantur nisi secundum causam et causatum.

Sed intellectus hominis unius, aut anima, non est causa intellectus aut animae alterius.

Cum ergo intellectus possibilis sit separatus, ut dicitur in III De anima; non erit intellectus possibilis multiplex in diversis.

7. Praeterea, philosophus dicit in III De anima, quod idem est intellectus et quod intelligitur. Sed id quod intelligitur est idem apud omnes. Ergo intellectus possibilis est unus in omnibus hominibus.

8. Praeterea, id quod intelligitur est universale, quod est unum in multis. Sed forma intellecta non habet hanc unitatem ex parte rei: non enim est forma hominis in rebus nisi individuata et multiplicata in diversis. Ergo hoc habet ex parte intellectus. Intellectus igitur est unus in omnibus.

9. Praeterea, philosophus in III De anima dicit, quod anima est locus specierum. Sed locus est communis diversis quae in loco sunt. Non ergo anima multiplicatur secundum diversos homines.

10. Sed dicebat, quod anima dicitur locus specierum, quia est specierum contentiva.

Sed contra, sicut intellectus est contentivus specierum intelligibilium, ita sensus est contentivus specierum sensibilium. Si igitur intellectus est locus specierum, quia est contentivus earum, pari ratione et sensus erit locus specierum; quod est contra philosophum dicentem in III De anima, quod anima est locus specierum, praeter quod non tota, sed intellectiva tantum.

5. Kromě toho, ve všech rozdílných a mnohých (jsoucnech) musí být něco společného. Více lidem je společné být člověk a více zvířatům bytí zvíře. Ale možný rozum není nikomu společný, jak je řečeno ve III knize O duši. A tak nemůže být, aby možný rozum byl rozdílný a zmnožený v různých (lidských bytostech).

6. Kromě toho, (jsoucna), která jsou oddělená od látky, jak říká Rabi Mojžíš, jsou zmnožená pouze na základě bytí příčinou a zapříčiněným.

Ale rozum jednoho člověka nebo duše, není příčinou rozumu, nebo duše druhého člověka. Když je možný rozum oddělen , jak se říká ve III knize O duši, možný rozum není zmnožený v různých (lidských bytostech.)

7. Kromě toho, Filozof říká ve III knize O duši, že totéž je rozum a to co je myšlené. Ale to co je myšlené je stejné u všech (bytostí). A proto možný rozum je jeden ve všech (lidech).

8. Kromě toho, to, co je myšlené, je všeobecné, to je jedno v mnohých. Ale myšlenkově uchopená forma nemá tuto jednotu díky věci samé: neboť forma člověka ve věcech je pouze individuovaná a zmnožená v různých (lidských bytostech). Tedy toto má díky rozumu. Rozum je tedy jeden ve všech (bytostech).

9. Kromě toho, Filozof řekl ve III knize O duši, že duše je místem intencionálních obrazů. Ale místo je společné různým intencionálním obrazům, které v jsou místě. Duše se tedy nezmnožuje co se týče různých lidí.

10. Ale oponent řekl, že duše je prý místem, kde se nacházejí intencionální obrazy, protože je schopna je pojmout.

Ale proti tomu: tak jako je rozum schopen pojmout inteligibilní intencionální obrazy, tak smysl je schopen přijmout smyslové intencionální obrazy. Jestli tedy rozum je místem, kde se nacházejí intencionální obrazy, ze stejného důvodu i smysl bude místem, kde se nacházejí intencionální obrazy. Toto je protiklad toho co říká filozof ve III knize O duši, že duše je místem, kde se nacházejí intencionální obrazy, ale ne celá duše pouze ta rozumová.

11. Praeterea, nihil operatur nisi ubi est.

Sed intellectus possibilis operatur ubique: intelligit enim quae sunt in caelo, et quae sunt in terra, et quae sunt ubique. Ergo intellectus possibilis est ubique et ita est in omnibus unus.

12. Praeterea, quod est definitum ad aliquid unum particulare, habet materiam determinatam; quia principium individuationis, materia Est. Sed intellectus possibilis non terminatur ad materiam, ut probatur in III De anima. Ergo non definitur ad aliquid particulare, et ita est unus in omnibus.

13. Sed dicebat quod intellectus possibilis habet materiam in qua est, ad quam terminatur, scilicet corpus humanum. Sed contra, principia individuata debent esse de essentia individuati. Sed corpus non est de essentia intellectus possibilis. Ergo non potest individuari per corpus, et per consequens nec multiplicari.

14. Praeterea, philosophus dicit in I de Celo et mundo quod si essent plures mundi, essent plures caeli primi. Sed si essent plures primi caeli, essent plures primi motores; et sic primi motores essent materiales. Pari igitur ratione si essent plures intellectus possibiles in pluribus hominibus, intellectus possibilis esset materialis; quod est impossibile.

15. Praeterea, si intellectus possibiles sint plures in hominibus, oportet quod remaneant multi corruptis corporibus. Sed tunc, cum non possit in eis esse differentia nisi secundum formam, oportebit quod differant secundum speciem. Cum igitur corrupto corpore speciem aliam non obtineant, quia nihil mutatur de specie in speciem, nisi corrumpatur; etiam ante corruptionem corporum secundum speciem differebant: sed homo habet speciem ab anima intellectiva, ergo diversi homines non sunt eiusdem speciei; quod patet esse falsum.

16. Praeterea, id quod est separatum a corpore, non potest multiplicari secundum corpora. Sed intellectus possibilis est separatus a corpore, ut probat philosophus in III de anima. Ergo non potest multiplicari vel distingui secundum corpora; non ergo in pluribus hominibus sunt plures.

11. Kromě toho, vše působí pouze tam, kde je. Ale možný rozum působí všude. Rozumí věcem, které jsou na nebi, na zemi a všude. Tedy možný rozum je všude a tak je jeden ve všech (lidech).

12. Kromě toho, cokoliv je vymezené k nějakému jednomu partikulárnímu, má oddělenou určenou látku. Protože látka je princip individuace. Ale možný rozum není omezený látkou, jak je prokázáno ve III knize O duši. Tedy rozum se nevymezuje k něčemu jednotlivému a tedy je jeden ve všech (lidských bytostech).

13. Ale oponent řekl, že možný rozum má vlastní látku, v které je a ke které je vymezen, a to lidské tělo. Ale proti tomu individuující principy musí patřit individuální esenci. Ale tělo nenáleží k esenci možného rozumu. Možný rozum se tedy nemůže se individuovat skrze tělo, a tudíž nemůže být zmnožený.

14. Kromě toho, Filosof říká v první knize O nebi a zemi, že kdyby byly mnohé světy, byly by mnohé první nebe. Ale jestliže by byly první nebe, byly by mnozí první hybatelé a tak by byly první hybatelé materiální. A tedy ze stejného důvodu, kdyby byly mnohé možné rozumy v mnohých lidech, byl by možný rozum materiální, což je nemožné.

15. Kromě toho, pokud jsou možné rozumy v lidech mnohé, pak je třeba, aby zůstávaly mnohé rozumy po zániku těl. Ale tehdy, protože v nich nemůže být jiná diference než co do formy, bude třeba aby se lišily co do druhu.

Když tedy při zániku těla nezískávají tyto rozumy jiný druh, tak se druhově lišily také před zánikem těl, neboť něco se mění z jednoho druhu na jiný druh pouze prostřednictvím zániku (původní věci).

Ale člověk má druh (tj. druhovou přirozenost) od rozumové duše, tedy různí lidé nejsou téhož druhu, což je zřejmé, že je mylné

16. Krom toho, to co je oddělené od těla nemůže býti zmnoženo co do těla. Ale možný rozum je oddělený od těla, jako dokazuje Filosof ve II knize O duši. Tedy nemůže být rozum zmnožen, nebo rozlišen co do těl. Nejsou tedy v mnohým lidech mnohé rozumy.

17. Praeterea, si intellectus possibilis multiplicatur in diversis, oportet quod species intelligibiles multiplicentur in diversis; et ita sequitur quod sint formae individuales. Sed formae individuales non sunt intellectae nisi in potentia; oportet enim quod abstrahatur ab eis universale, quod proprie intelligitur.

Formae igitur quae sunt in intellectu possibili, erunt intelligibiles in potentia tantum; et ita intellectus possibilis non poterit intelligi in actu, quod est inconueniens.

18. Praeterea, agens et patiens, movens et motum, habent aliquid commune. Phantasma autem comparatur ad intellectum possibilem qui est in nobis, sicut agens ad patiens, et movens ad motum. Ergo intellectus qui est in nobis, habet aliquid commune cum phantasmatis.

Sed intellectus possibilis nihil habet commune cum phantasmatis, ut dicitur in III De anima. Ergo intellectus possibilis est alius ab intellectu qui est in nobis; et ita intellectus possibilis non multiplicatur in diversis hominibus.

19. Praeterea, unumquodque, in quantum est unum est. Cuius igitur esse non dependet ab alio, nec unitas eius dependet ab alio.

Sed esse intellectus possibilis non dependet a corpore; alias corrumpetur corrupto corpore.

Ergo nec unitas intellectus possibilis dependet a corpore, et per consequens nec eius multitudo. Non igitur intellectus possibilis multiplicatur in diversis corporibus.

20. Praeterea, philosophus dicit VIII metaphysice quod in illis quae sunt formae tantum, idem est res et quod quid erat esse, idest natura speciei. Sed intellectus possibilis, vel anima intellectiva, est forma tantum: si enim componeretur ex materia et forma, non esset forma alterius. Ergo anima intellectiva est ipsa natura suae speciei. Si igitur natura speciei est una in omnibus animalibus intellectivis, non potest esse quod anima intellectiva multiplicetur in diversis.

17. Kromě toho, jestli je možný rozum zmnožen v různých (lidech), musí se inteligibilní intencionální obrazy zmnožit v různých (lidech). A z toho plyne, že jsou individuálními formami. Ale individuální formy jsou myšlené jen v potenci. Musí se z nich abstrahovat univerzální, která je chápána v pravém slova smyslu. Tedy formy, které jsou v možném rozumu budou inteligibilní pouze v potenci. A možný rozum nebude moci být chápán v uskutečnění, což se neshoduje.

18. Kromě toho, činné a trpné jsoucno, hybatel a pohybovaný, mají něco společného. Představa se vztahuje k možnému rozumu, který je v nás, tak jako činné k trpnému, resp. jako hybatel k pohybovanému . Tedy rozum který je v nás má něco společného s představami. Ale možný rozum nemá nic společného s představami, jak je řečeno ve III. knize O duši. Tedy možný rozum je jiný než rozum je v nás. A tak není možný rozum zmnožený v různých lidech.

19. Kromě toho, pro cokoli platí, že nakolik to je, je to jedním.

Koho tedy bytí nezávisí na jiném, ani jeho jednota nezávisí na jiném. Ale bytí možného rozumu nezávisí na těle , jinak by bylo zničeno po zničení těla. Tedy jednota možného rozumu nezávisí na těle a následně v důsledku toho ani jeho množství nezávisí na těle. Není tedy možný rozum zmnožený do různých těl.

20. Následně, Filozof říká v VIII knize metafyziky že v těch jsoucnech která jsou čisté formy, věc a její esence, tedy její specifická přirozenost, jsou identické. Ale možný rozum , neboli rozumová duše je pouze forma. Tedy pokud by byl složen z materie a formy , nebyl by formou (možný rozum neboli rozumová duše) něčeho jiného (těla). Neboť rozumová duše je sama její specifická přirozenost. Jestliže tedy specifická přirozenost je jediná ve všech rozumových živočích, není možné aby byla rozumová duše zmnožená v různých (lidských bytostech).

21. Praeterea, anima non multiplicatur secundum corpora nisi ex eo quod unitur corpori.

Sed intellectus possibilis ex ea parte consequitur animam qua corporis excedit unionem.

Intellectus igitur possibilis non multiplicatur in hominibus.

22. Praeterea, si anima humana multiplicatur secundum divisionem corporum, et intellectus possibilis per multiplicationem animarum, cum constet quod oporteat species intelligibiles multiplicari si intellectus possibilis multiplicetur, relinquitur quod primum multiplicationis principium erit materia corporalis.

Sed quod multiplicatur secundum materiam est individuale et non intelligibile in actu.

Species igitur quae sunt in intellectu possibili, non erunt intelligibiles actu; quod est inconueniens.

Non igitur anima humana et intellectus possibilis multiplicantur in diversis.

Sed contra. Per intellectum possibilem homo intelligit. Dicitur enim in III De anima quod intellectus possibilis est quo intelligit anima. Si igitur unus sit intellectus possibilis in omnibus, sequitur quod illud quod unus intelligit alius intelligat; quod patet esse falsum.

2. Praeterea, anima intellectiva comparatur ad corpus ut forma ad materiam, et ut motor ad instrumentum. Sed omnis forma requirit determinatam materiam, et omnis motor determinata instrumenta. Impossibile est igitur quod sit una anima intellectiva in diversis hominibus.

Respondeo. Dicendum quod ista quaestio aliquo modo dependet a superiori. Si enim intellectus possibilis est substantia separata secundum esse a corpore, necessarium est eum esse unum tantum; quae enim secundum esse sunt a corpore separata, nullo modo per multiplicationem corporum multiplicari possunt.

21. Kromě toho, duše není zmnožena prostřednictvím těla, kromě případu, kdy se s tělem sjednocuje.

Avšak možný rozum patří k té části duše, která její spojení s tělem přesahuje.

Možný rozum tedy není zmnožen v lidech.

22. Kromě toho, pokud je lidská duše zmnožená co do mnohosti těl a možný rozum skrz zmnožení duší, by bylo třeba, aby rozumové druhy byly zmnoženy pokud možný rozum je zmnožen; zbývá, aby první princip zmnožení byla tělesná látka. Ale cokoliv je zmnožené co do látky, je individuální a není aktuálně inteligibilní. Tedy intencionální obrazy, které jsou v možném rozumu nebudou inteligibilní v uskutečnění, což by což by si odporovalo. Tedy není lidská duše a možný rozum zmnožen v různých (lidských bytostech).

Ale proti tomu. Skrze možný rozum člověk myslí. Jak je řečeno ve III knize O duši, že možný rozum je tím, čím duše myslí. Tedy jestliže by byl možný rozum jeden ve všech lidských bytostech, následovalo by že cokoliv to, co jedna duše chápe, i jiná by chápala a to je nepravdivé.

2. Kromě toho, rozumová duše se má k tělu jako forma k látce a jako hybatel k nástroji. Ale každá forma vyžaduje vymezenou látku a každý hybatel vyžaduje vymezený nástroj. Tedy je nemožné aby byla pouze jediná rozumová duše v různých lidech.

Odpovídám. Je třeba říci, že tato otázka závisí do jisté míry na předchozí. Jestliže je totiž rozumová duše substance oddělená co do bytí od těla, pak nutně musí být (rozum) pouze jeden. Ty (věci) totiž, které jsou oddělené co do bytí od těla, nemohou být žádným způsobem zmnožené skrze zmnoženost těl. Avšak jednota rozumu vyžaduje zvláštní úvahu, protože má zvláštní obtížnost.

Tedy se zdá na první pohled, že nemůže být jeden rozum ve všech lidech.

3. 2 Shrnutí textu.

Přeložená část Tomášova spisu začíná otázkou **zda-li existuje jeden možný rozum pro všechny lidské bytosti.**⁴³ Pomocí argumentů a odvoláváním se na autority⁴⁴ se snaží dokazovat, že tomu tak není, že toto tvrzení je omyl odporující pravdě.⁴⁵ Na začátku textu uvádí argumenty a dále je srovnává a vyvrací svými tezemi. Nakonec je ještě jednou shrnuje. Tomáš zde zdůrazňuje, že člověk poznává pomocí trpného/možného rozumu, který nemůže být oddělenou substancí, která by byla aktivním principem využívajícím lidskou bytost jako svůj nástroj.

Podle Tomáše záleží na tom, zda je podstata rozumu a duše u člověka založena na přirozeném dobru a pravdě, protože pravda je dokonalost a dobro rozumu, pravda je srozumitelná pro všechny duše, které přebývají v lidských bytostech, stejně tak je přirozené a srozumitelné i dobro.⁴⁶

Existenci jediné duše je velice obtížné vysvětlit, protože existuje jednotlivě, ale také nejednotlivě. Protože každý máme svoji duši, která se liší od duší ostatních lidí, ale základ mají všechny duše stejný. Každá duše má svoji individualitu, kterou se odlišuje od duší ostatních lidských bytostí. Tomáš to odůvodňuje s odkazem na sv. Augustina takto, že duše jednoho člověka se může cítit smutná a v tom samém okamžiku se duše jiného člověka může cítit vesele.⁴⁷ A to jsou právě odlišnosti, které dělají duše různých lidí odlišné. Není

⁴³ „Tertio quaeritur utrum intellectus possibilis, sive anima intellectiva, sit una in omnibus. Et videtur quod sic.“

⁴⁴ Aristoteles, Augustin, Rabi Mojžíš.

⁴⁵ Thomae Aquinatis, *De unitate intellectus*: „Prologus: Contra quae iam pridem plura conscripsimus; sed quia errantium impudentia non cessat veritati reniti, propositum nostrae intentionis est iterato contra eundem errorem conscribere aliqua, quibus manifeste praedictus error confutetur.“

⁴⁶ Sed veritas est perfectio intellectus: nam verum est bonum intellectus, sicut philosophus dicit, VI ethic.. Cum igitur veritas sit una, quam omnes intelligunt, videtur quod intellectus possibilis sit unus in omnibus.

⁴⁷ Praeterea, Augustinus dicit in libro de quantitate animae: de numero animarum nescio quid tibi respondeam. Si enim dixero unam esse animam, conturbaberis, quod in altero beata est, et in altero misera: nec una res simul beata et misera esse potest. Si unam simul et multas esse dicam, ridebis; nec facile mihi unde tuum risum comprimam suppetit. Si multas tantummodo dixero esse, ipse me

možné, aby se jedna duše ve stejném okamžiku nacházela v různých rozpoloženích- jak již bylo řečeno, nemůže se jedna duše ve stejném okamžiku cítit šťastně a zároveň smutně. Podle Tomáše je možný rozum v potenci ke každé formě, ale nemá žádnou formu uskutečnění, tedy možný rozum nemá čím by se lišil, aprotto nemůže být ani zmnožený. Možný rozum, předtím, než začne myslet, je zbavený všeho, je tedy zbaven i sám sebe, aprotto nemá možnost být zmnožen. Tomáš dále uvádí, že možný rozum není nikomu společný, a tak není možné aby byl rozdílný a zmnožený.

Dále zde Tomáš popisuje, že duše existuje jako jediná pro všechny lidské bytosti, možná tím myslí jednu společnou duši, ve které přebývá Bůh a která je všem (ať už věřícím nebo nevěřícím) duševně blízká. Jednoduše řečeno, každý z nás ji v sobě má a každá lidská bytost má rozum a díky němu má bytost svou individualitu. Tímto způsobem je tedy rozum v lidech jeden. Tomáš dále říká, že existuje jedinečná přirozenost, která vše řídí a ovládá, ovládá tedy i rozum, touto přirozenou jedinečností veškerého bytí myslí Boha.

Rozum je ta část duše, která je srozumitelná, když existují další srozumitelné skutečnosti. Rozum sám o sobě nedokáže plodit, pokud nemá určité podklady.

Duše je nazývána místem intencionálních obrazů, protože je schopna je pojmout. Tomáš zde uvádí, že intencionální obrazy mohou být jak inteligibilní, tak smyslové, proto není místem intencionálních obrazů pouze rozumová duše, ale duše celá.⁴⁸ Což ale Tomáš vyvrací, protože smysl nemůže přijímat intencionální obrazy bez tělesného orgánu.

Možný rozum existuje a působí všude kolem nás, abychom dokázali rozlišit věci, které pocházejí od Boha a věci, které jsou tady na Zemi, nebo na nebi a všechny další věci, které jsou všudypřítomné.⁴⁹

ridebo, minusque me mihi displicentem quam tibi proferam. Videtur ergo esse derisibile in pluribus hominibus esse plures animas.

⁴⁸ „Sed dicebat, quod anima dicitur locus specierum, quia est specierum contentiva. Sed contra, sicut intellectus est contentivus specierum intelligibilium, ita sensus est contentivus specierum sensibilium. Si igitur intellectus est locus specierum, quia est contentivus earum, pari ratione et sensus erit locus specierum; quod est contra philosophum dicentem in III De anima, quod anima est locus specierum, praeter quod non tota, sed intellectiva tantum.“

⁴⁹ Praeterea, nihil operatur nisi ubi est.

Sed intellectus possibilis operatur ubique: intelligit enim quae sunt in caelo, et quae sunt in terra, et

Tomáš dále tvrdí, že vše co je omezeno nebo rozděleno na jednotlivosti – části, je ovládané látkou, látka pak je základním principem individualizace.

Samotný rozum není subjektem, který by měl být omezen látkou. Formou, či látkou pro lidský rozum je lidské tělo, které ho ovšem nijak neomezuje. Dejme tomu, že lidské tělo je pouze místem, kde se rozum vyskytuje v určité podobě, ovšem samotný rozum hranice těla překračuje. Tělo však nenáleží k esenci možného rozumu, ten se tedy nemůže individualizovat skrze tělo a tedy nemůže být zmnožený. Kdyby byly mnohé rozumy v mnohých lidech, byl by rozum materiální, což není možné. Toto však dále vyvrací.

Tomáš dále uvádí, že akt rozumění je záležitostí lidského rozumu, který je násobený bodem pohledu na daný intelektuální objekt, například jedné věci rozumí člověk, jiné věci rozumí zvíře, dále uvádí, že lidský intelekt je násoben, čemu jedna lidská bytost rozumí dnes, tomu jiná lidská bytost porozumí až zítra, porozumění věcem a situacím není tedy pro všechny lidské bytosti určeno stejně. Podle Tomáše také záleží na míře intelektu dané bytosti, ať lidské, nebo zvířecí. Pokud jsme porozuměli lidskému intelektu jako aktivnímu principu, který vytváří porozumění přes princip myšlení, který je hluboko v nás, můžeme říci, že lidský intelekt není pouze jedním, ale několikanásobným pro různé lidské bytosti.

Tomáš zdůrazňuje, že představivost (fantazie) velice úzce souvisí s lidským rozumem, to vše je součástí naší duše. Ale také zároveň samotná představivost má svůj základ v těle, je biologicky podmíněna.

Skrze možný rozum člověk myslí, a jestliže by tedy byl jej jeden ve všech lidských bytostech, stalo by se toto: že cokoliv by jedna duše chápala, chápala by i duše jiná. A to samozřejmě není možné. Dále Tomáš proti jednotě rozumu uvádí, že pokud se rozum k tělu má jako forma k látce, jako hybatel k nástroji, tak není možné aby byla pouze jediná rozumová duše ve všech lidech, protože každá forma vyžaduje vymezenou látku a každý hybatel vymezený nástroj.

quae sunt ubique. Ergo intellectus possibilis est ubique et ita est in omnibus unus.

4. PARALELNÍ TEXTY.

Měla jsem k dispozici několik paralelních textů⁵⁰, které pojednávají o lidském rozumu. Všechny popisují problematiku duše a jediného rozum podobnými cestami. Nyní si tedy přiblížíme některé aspekty textů, ze kterých budu vycházet. Jedná se o tyto texty: Teologická summa, Summa proti pohanům, Komentář k Sentencím, O jednotě rozumu proti Averroistům a dále Kompendium teologie a Q.D. o duchovních stvořeních. Spisy krátce přiblížím a pokusím se vystihnout hlavní odlišnosti v Tomášově argumentaci v těchto textech a v textu *Quaestiones Disputatae de Anima*.

4. 1 *Super libros sententiarum* (1252-1256).⁵¹

Tento text vznikl za Tomášova prvního působení v Paříži v letech 1252-1256, za jeho přípravy na doktorát, kdy vedl přednášky k Sentencím Petra Lombardského.⁵² Je to jeden z Tomášových prvních větších spisů. Tomáš zde poprvé zpochybnil Averroovu teorii o jediném rozumu poprvé zde formuloval otázku, kterou řešil ještě mnohokrát a to **zda je možné, aby byla jedna rozumová duše, či rozum pro všechny lidi**. Tomáš zde odporuje (stejně jako v dalších dílech) Averroově nauce, o které tvrdí, že obsahuje epistemologické a metafyzické problémy, které se týkají otázek individuace, univerzálního poznání a *species intelligibilis* (rozumové formy).⁵³ Tomáš dále uvádí, že není možné přijmou teorii o jediném intelektu, protože by to znamenalo, že všichni lidé mají stejnou rozumovou formu. Dále, že pokud by rozum byl

⁵⁰ Thomae Aquinatis, *Super libros sententiarum* II., d. 17, q. 2. a. 1; *Summa contra gentiles* II., 73-75; *Summa theologie* I, q. 75. a. 1, 2; *Questiones disputatae De spiritualibus creaturis* a. 9; *De unitate intellectus contra Averroistas* c.4, *Compendium theologie* a. 85.

⁵¹ Thomae Aquinatis, *In libros sententiarum* II, d. 17, q. 2. a. 1.

⁵² Tyto Sentence byly antologie patristických a církevních textů s komentářem.

⁵³ Srov. MATULA Jozef, *Epistemologické a psychologické aspekty Akvinského chápania človeka*, Olomouc: UPOL 2003. s. 101.

individualizovaný tělem, potom by také rozumová forma v rozumu byla také individualizovaná, což tedy znamená, že by by nemohla být aktuálně poznatelná. Tomáš zde uvádí, že rozum je nazýván *forma materialis*, protože dává existenci jako substanciální forma a je zmnožený spolu s mnohostí látky.⁵⁴ Tomáš zde rozum popisuje jako imateriální, protože nemá žádné tělesné operace, operace rozumu, jako třeba myšlení, vychází z netělesných mohutností.⁵⁵ Dále Tomáš uvádí, že *species intelligibilis* má skutečně individuální existenci v individuálním rozumu, ale zároveň je podobný určité přirozenosti, která se nachází v různých individuích.⁵⁶

V této části textu Tomáš řeší hlavně tyto aspekty: že lidský rozum není hmotný, tedy nelze ho zhmotnit, i když se nachází v těle, které mu poskytuje určitou formu. Samotný rozum není složen z jednotlivých částí hmoty, ale je jedním pro všechny jednotlivé lidské bytosti, které jsou charakterizovány na první pohled, hlavně svojí formou, tedy přes své tělo. Podle Tomáše máme přistoupit na to, že síla daného rozumu nepochází ze základu hmotného těla, ani ji v sobě nemají dané orgány těla, protože tento rozum má svůj základ v tom největším základu dané lidské bytosti, tedy v samotné duši. Tomáš zde uvádí, že rozum není jiný než síla představivosti, protože obě tyto věci mají svůj přirozený základ a průběh, kterému rozumíme, ale pouze přesně netušíme, jak vzniká. Dále Tomáš uvádí, že představivost nebo tedy fantazie, které mají sílu představivosti, jsou pro lidský rozum jako barvy pro naše oči (cituje Aristotela), stejně tak ho dokáží např. vydráždit. Dále uvádí, že lidský rozum musí mít

⁵⁴ „...quod intellectus non negatur esse forma materialis quin det esse materiae sicut forma substantialis quantum ad esse primum; et ideo oportet quod ad divisionem materiae, quae causat diversa individua, sequatur etiam multiplicatio intellectus, idest animae intellectivae. Sed dicitur immaterialis respectu actus secundi, qui est operatio: quia intelligere non expletur mediante organo corporali, et hoc contingit quia ab essentia animae non exit operatio nisi mediante virtute ejus vel potentia; unde cum habeat quasdam virtutes quae non sunt actus aliquorum organorum corporis, oportet quod quaedam operationes animae sint non mediante corpore.“

⁵⁵ Srov. MATULA Jozef, *Epistemologické a psychologické aspekty Akvinského chápania človeka*, s.101.

⁵⁶ „...pecies quae est forma intellectus possibilis, non est eadem numero in phantasmate et in subjecto; sed est similitudo illius; unde sequitur quod intellectus nullo modo nobis conjungatur, et sic per ipsum non intelligamus.“

v sobě konečnou přirozenost, tedy Boha. Tato přirozenost intelektu ve svém základě je stejná pro všechny lidi, protože jedině tak je možné, že si lidé v některých základních věcech velice dobře rozumí.

4. 2 Summa contra gentiles (1261-1263).⁵⁷

Summa contra gentiles byla napsána jako encyklopedická teologická příručka pro misionáře působící mezi židy a muslimy. Je to výklad, ne záznam přednášek. Dělí se na čtyři knihy a má celkem tři sta tisíc slov. Na tomto díle začal Tomáš pracovat již v Paříži (1261), ale dokončil ji během italského pobytu roku 1263. V ScG jsou pravděpodobně poprvé uvedeny důsledky averroistického učení na sféru etiky a politiky.⁵⁸ Také zde Tomáš upozorňuje, že přijetí tohoto učení má veliké morální důsledky. Převážná část druhé knihy (tedy knihy, která nás zajímá jako paralelní text) se týká právě lidské duše, ale také jiných rozumných substancí-tedy andělů. Tomáš zde o lidských duších hovoří jako o nesmrtelných a nehmotných, ale na rozdíl od andělů jsou lidské duše spojeny s lidským tělem, duše je tedy formou těla. Také zde uvádí, že duši mají i rostliny a zvířata. V poslední části druhé knihy Tomáš vyvrací učení arabských interpretů Aristotela, podle nichž má lidstvo jen jeden rozum, který je odlišný a nezávislý na duších jednotlivých lidí. Tomáš na tyto názory odpovídá, že nejvyšší lidské duševní schopnosti jsou součástí individuální lidské duše.⁵⁹ V závěru knihy pak podobnými argumenty dokazuje nesmrtelnost lidské duše a její stvoření Bohem.

Název 73. kapitoly ScG zní: **O tom, že možný rozum není jediný ve všech lidech.** Zde popisuje rozum jako hybatele těla, a tvrdí, že není možné aby rozum jednoho člověka byl rozumem nějakého dalšího člověka. Přibližuje to

⁵⁷ Summa contra gentiles II., 73-75.

⁵⁸ Srov. MATULA Jozef, *Epistemologické a psychologické aspekty Akvinského chápania človeka*, s.109.

⁵⁹ Srov. KENNY Anthony, *Tomáš Akvinský*, s.22.

takto: „není možné, aby stavitel užíval nástrojů pištce, stejně tak je nemožné, aby rozum jednoho člověka byl rozumem jiného člověka.“⁶⁰ Dále Tomáš vyvozuje různost rozumů tím, že když tělo zanikne, nezanikne mnoho rozumů, ale opět jen jeden jediný. Abychom tomu porozuměli, tak se Tomáš snaží vše přiblížit na příkladu, kdy zmíní filosofy Platona a Sokrata, kteří jsou myslící osobnosti, což nelze popřít. Pokud myslíme, máme tedy rozum. Protože máme každý svůj individuální rozum, tak to vylučuje, aby věci měli totéž bytí, ale všechno má bytí prostřednictvím své formy, která má ovšem jednotný základ, který je pro všechny lidské bytosti stejný. Dále zdůrazňuje, že rozumová duše se sjednocuje s určitým tělem a nemá tedy tělo, jako svou část, ale dokáže se s ním sjednotit. Tím, že se může sjednotit s různými těly, tak je vlastně rozrůzněna, Tomáš tvrdí, že tato schopnost duší zůstává i po zániku těla.

Další krátká kapitola nese název: **O domněnce Avicenny, jenž tvrdil, že se pochopitelné tvary neuchovávají v možném rozumu.**⁶¹ Zde se Tomáš pokouší vyvrátit domněnku Avicenny, že pochopitelné podoby zůstávají v možném rozumu pouze pokud se poznávají skutečně.⁶² Tomáš k tomu píše, „že paměť se však umísťuje do smyslové části, jelikož je něčí, jak spadá pod určitou dobu; je totiž pouze o minulém; a proto, když se neoddělí od jednotlivých podmínek, nenáleží k části intelektuální, jež je o všeobecném. Tím se ovšem nevyklučuje, aby možný intelekt byl uchovávatelem intelektem poznatelného, jež je oddělováno ode všech částečných podmínek.“⁶³ Dále zde s odkazem na Aristotela píše, že: „Také praví, že představy se mají k možnému intelektu jako smysly vnímatelné ke smyslu (III De Anima, 7; 431 a; 8, 3; 432 a); proto je jasné, že poznatelné podoby jsou v možném intelektu od představ a

⁶⁰ Summa contra gentiles II., 73.

⁶¹ Summa contra gentiles II., 74.

⁶²(Avicenna)Snaží se to zajisté dokázat z toho, že pokud poznatelné tvary zůstávají v poznávající mohutnosti, poznávají se v uskutečnění; totiž z toho "se smysl stává uskutečněným"; proto je "vidět, že kdykoliv smysl" nebo "intelekt je učiněn" jedno s pocítěným nebo poznaným (III De Anima, 2, 4; 425 b; 4, 12; 430 a), dle toho, že má jeho tvar, povstává skutečné poznání smyslem nebo intelektem. Avšak o sílách, které uchovávají tvary, skutečně nepoznané, se říká, že nejsou poznávající síly, nýbrž sklady poznávajících pohotovostí; jako obrazivost, jež je skladem tvarů, vnímaných smyslem, a paměť, jež je druhým skladem poznaných záměrů bez smyslu; jako když ovce poznává nepřátelství vlka.

⁶³ Cit. Summa contra gentiles II., 74.

nikoli od oddělené podstaty. Avšak důvody, zdánlivě svědčící o opaku, není obtížné vyvrátit. Možný intelekt je přece v dokonalém úkonu dle poznatelných podob, když uvažuje v uskutečnění; pokud ale neuvažuje v uskutečnění, není v dokonalém úkonu dle oněch podob, nýbrž se má prostředkujícím způsobem mezi možnostmi a uskutečněním. A to je, co uvádí Aristoteles: "když rozum pochopí jednotliviny a stane se jimi tak, jako se vědoucím nazývá ten, kdo je jím ve skutečnosti, - a to se stává tehdy, když již sám ze sebe může být činný -, je sice i tehdy ještě jaksi v pouhé možnosti, ale nikoli tak, jako dříve, dokud se ještě ničemu nenaučil a nic nepoznal." (III De Anima, 4, 6; 429 b).⁶⁴

V 75. kapitole pak Tomáš řeší toto: **Řešení důvodů, jimiž se, jak se zdá, prokazuje jednota možného rozumu.** K prokazování jednoty možného rozumu zastánci této teorie uvádějí určité důvody, které Tomáš považuje za neúčinné. **1)** Možný rozum je hmotným tvarem a následkem toho, že ani něco nepřijímá, ani nejedná bez tělesného ústrojí; což je proti přirozenosti možného intelektu. Možný intelekt se tedy nemnoží v různých lidech, nýbrž je ve všech lidech jeden.

Proti tomuto tvrzení Tomáš oponuje: „Vyznáváme totiž, že možný intelekt je co do druhu jediný v různých lidech, kdežto mnohý co do počtu; aby přece nenastalo napětí v tom, že se části člověka neuvádějí v rodu nebo druhu dle sebe, nýbrž pouze jak jsou základem celku. Přesto z toho nevyplývá, že hmotný tvar je dle bytí odvislý od těla; jako totiž přísluší lidské duši dle jejího druhu, aby se spojovala s takovým těle dle druhu, tak se tato duše odlišuje od oné pouhým počtem z toho, že má vztah k tělu co do počtu jinému; a tak se jednotlivě rozlišují lidské duše a následkem toho také možný intelekt, jenž je mohutností lidské duše dle těl, nikoli jako zapříčiněný jednotlivým rozlišením skrze těla. **2)** Jestliže by možný intelekt byl jiný v tom a jiný v onom člověku, pak by bylo třeba, aby poznatelná podoba byla jiná co do počtu v tom i onom, kdežto jediná v druhu; je-li přece možný intelekt vlastním podmětem podob vskutku poznanych, pak je třeba, aby se po rozmnožení možného intelektu rozmnožily početně také poznatelné podoby v různých. Jenže podoby nebo

⁶⁴ Cit. Summa contra gentiles II., 74.

tvary, jež jsou druhově stejné a počtem různé, jsou jednotlivě rozlišující tvary; ty však nemohou být poznatelnými tvary; intelekt totiž poznává všeobecné, nikoli částečné. Je tedy nemožné, aby možný intelekt byl zmnohonásobený v různých lidských jedincích; proto je nutné, aby byl jediný ve všech.

Podle Tomáše tento důvod však slábně proto, že nerozlišuje mezi tím, čím se rozumí, a tím, co se rozumí. Přijatá podoba v možném intelektu se totiž nemá jako to, co se rozumí; protože totiž o tom, co se rozumí, jsou všechna umění a vědy, by vyplývalo, že všechny vědy jsou o podobách, existujících v možném intelektu; to je jasně klamné; žádná věda přece o nich nic neuvažuje, leda přírodní a metafyzika; skrze ně se však zajisté poznává vše, co je ve všech vědách. **3)** Učitel předává žáku své vědění; tedy buď totéž co do počtu, nebo jiné co do počtu, třebaže je stejného druhu. Druhé se však zdá být nemožné, neboť by učitel takto zapříčiňoval své vědění v žáku, jako zapříčiňuje v něčem svůj tvar plozením sobě co do druhu podobného; což se zdá náležet k hmotným působícím. Je tedy třeba, aby zapříčiňoval v žáku vědu co do počtu stejnou; to by nemohlo být, kdyby nebyl u obou jeden možný intelekt. Zdá se tedy nutné, že je u všech lidí jeden možný rozum.

K tomuto Tomáš píše, že tento problém již byl vyřešen tím, co bylo řečeno v předešlých dvou bodech. Praví se přece, že vědění je v učiteli i v žákovi počtem jedno, což se říká částečně zajisté pravdivě, částečně však nikoli; počtem je totiž jedno, co se týká toho, co se ví, nikoli však poznatelných podob, jimiž se ví, aniž se to týká samotné pohotovosti vědy.⁶⁵

Takto velice stručně shrnutá argumenatce z Sumy proti pohanům.

⁶⁵ Srov. Summa contra gentiles II., 75.

4. 3 Summa theologiae (1265-1272).

Pravděpodobně nejznámějším Tomášovým spisem je Teologická summa. K jejímu sepsování možná dala podnět jeho učitelská činnost v Římě. Toto dílo mělo nahradit dosavadní „učebnici“ teologie, totiž Sentence Petra Lombardského.⁶⁶ Teologická summa se dělí na tři obrovské části. První byla napsána v Itálii a obsahově se podobá I. a II. knize Sumy proti pohanům. Tato první část je ale bohatší než zmíněné knihy Sumy proti pohanům. Tomáš zde vyložil nauku o Trojici, o lidské přirozenosti atd. V této části se také nachází výklad slavných pěti cest.⁶⁷

Druhá část⁶⁸ *Summy* byla sepsána za doby Tomášova druhého působení v Paříži. Tomáš se v této druhé části zabývá stejnými tématy jako ve třetí knize Sumy proti pohanům, ale zde v Teologické summě je Tomáš hlouběji propracoval a promyslel. Základní téma této části *Summy* je křesťanská etika. Současně psal totiž Akvinský komentář k Etice Nikomachově a z této práce čerpal mnoho témat i pro druhou část *Summy*. Prima secundae je obecnější částí Tomášovy etiky⁶⁹, secunda secundae je podrobný výklad jednotlivých témat. Druhá část sumy je bezpochyby největším dílem Tomáše Akvinského. Jeho základy jsou aristotelské a četné další jednotlivosti jsou značně závislé na starších křesťanských myslitelích.⁷⁰

Třetí část tohoto díla je věnována přímo teologickým námětům. „*Dvacet šest otázek je věnováno nauce o vtělení, čtyři Panně Marii, dvacet devět Kristovu životu, třicet svátostem křtu, biřmování a svátosti smíření.*“⁷¹ Teologická suma

⁶⁶ Srov. KENNY Anthony, *Tomáš Akvinský*, s.25-31.

⁶⁷ Pět cest je pět argumentů pro exexistenci Boha: důkaz z pohybu (nehybný hybatel), důkaz z příčinnosti (nezapříčiněná příčina), důkaz z nahodilosti věcí (možnost a nutnost), důkaz ze stupňů dokonalosti (dobrota, pravda a vznešenost), důkaz z finality (teleologický důkaz).

⁶⁸ Druhá část Teologické sumy se obvykle dělí na dvě části: prima secundae (tedy zkráceně I-II) a secunda secundae (zkráceně II-II).

⁶⁹ První část druhé části *Summy* začíná podobně jako Nikomachova etika úvahami o posledním cíli a účelu lidského života atd..

⁷⁰ Srov. KENNY Anthony, *Tomáš Akvinský*, s.25-35.

⁷¹ Cit.: KENNY Anthony, *Tomáš Akvinský*, s.31.

zůstala nedokončena.

V *Summa theologiae* I, q. 75, a. 2. Tomáš pojednává o tom, že duše je netělesná a subsistentní. Snaží se zde dokázat, že rozumová část duše působí nezávisle na látce. Jeho argumentace vychází z toho, že rozum může mít poznání přirozenosti všech tělesných věcí. To, co poznává určité věci nemůže vlastnit žádnou z těchto věcí ve své vlastní přirozenosti, protože kdyby ji tam mělo zabraňovalo by to poznání čehokoliv jiného. Pokud by rozumový princip obsahoval přirozenost tělesných věcí, nemohl by být schopen poznávat všechny tělesné věci. A proto není možné, aby byl rozumový princip tělesného charakteru. Proto je nemožné, píše Tomáš, aby rozumový princip byl tělesného chrakteru.⁷²

Tento argument předpokládá důraz na přirozenost potenciality, specifikuje, co rozum v možnosti poznává a užívá analogie založené na smyslových mohutnostech. Z Tomášovo argumentace se zdá být jasné, že potencilita vyžaduje, aby intelekt byl imateriální povahy. To, že intelekt v potencialitě poznává všechny věci, znamená, že to, co je v potencialitě, se stává intencionálním objektem.⁷³

Na jiném místě se snaží dokázat, že rozum nemá tělesný orgán, protože analogie mezi rozumem a viděním tuto možnost vylučuje. Rozumová duše není závislá na žádném orgánu, jako je třeba schopnost vidět závislá na oku. K tomuto dále píše, že *„není možné, aby rozuměl (člověk) skrze tělesné ústrojí, protože by také určitá přirozenost onoho ústrojí tělesného bránila poznávání všech těles; jako kdyby nějaká určitá barva byla nejen na zornici, nýbrž i na skleněné nádobě, vlitá tekutina se zdá téže barvy.“*⁷⁴

⁷² *Summa theologiae* I, q. 75, a. 2: „Manifestum est enim quod homo per intellectum cognoscere potest naturas omnium corporum. Quod autem potest cognoscere aliqua, oportet ut nihil eorum habeat in sua natura, quia illud quod inesset ei naturaliter impediret cognitionem aliorum sicut videmus quod lingua infirmi quae infecta est cholerico et amaro humore, non potest percipere aliquid dulce, sed omnia videntur ei amara. Si igitur principium intellectuale haberet in se naturam alicuius corporis, non posset omnia corpora cognoscere. Omne autem corpus habet aliquam naturam determinatam. Impossible est igitur quod principium intellectuale sit corpus.“

⁷³ MATULA Jozef, *Epistemologické a psychologické aspekty Akvinského chápania človeka*, s. 55.

⁷⁴ „Et similiter impossibile est quod intelligat per organum corporeum, quia etiam natura

Zde se Tomáš dále věnuje vztahu rozumu k představám, je to podle Tomáše základní vztah člověka ke světu, který svou rozumovou aktivitou může poznat podstatu a přirozenost všech věcí.⁷⁵

V *Summa theologiae* I, q. 75, a. 2. Tomáš pojednává o tom, **zda je lidská duše něco svébytného**⁷⁶ a dochází k závěru, že tomu tak není, protože vše co je svébytné jedná, ale o duši nemůžeme říct, že jedná.⁷⁷ Stejně tak nelze říci, že duše cítí, nebo rozumí, a to není možné, nelze vymezit funkce duše.⁷⁸ Dále Tomáš říká, že není možné aby duše něco vykonávala sama, vše v souladu s tělem, to se dá opět dokázat na tvrzení, které zde již zaznělo. Žádná činnost duše není možná bez těla, jako například poznávání věcí kolem nás není možné bez těla, porozumění neexistuje bez představ, které velice souvisí s tělem, takže činnost duše je spojena s tělem.⁷⁹

Tomáš dochází k tomu, že duše se nemůže nazvat něčím svébytným, protože tak můžeme nazvat jedině něco, co je složené z duše a těla.⁸⁰

Tomáš dokazuje nesevébytnost duše také dalšími argumenty.⁸¹

determinata illius organi corporei prohiberet cognitionem omnium corporum; sicut si aliquis determinatus color sit non solum in pupilla, sed etiam in vase vitreo, liquor infusus ejusdem coloris videtur.“

⁷⁵ „Manifestum est enim quod homo per intellectum cognoscere potest naturas omnium corporum. Quod autem potest cognoscere aliqua, oportet ut nihil eorum habeat in sua natura...“

⁷⁶ „Utrum anima humana sit aliquid subsistens.“

⁷⁷ „Videtur quod anima humana non sit aliquid subsistens. Quod enim est subsistens, dicitur hoc aliquid. Anima autem non est hoc aliquid, sed compositum ex anima et corpore. Ergo anima non est aliquid subsistens.“

⁷⁸ I q. 75 a. 2 arg. 2: Praeterea, omne quod est subsistens, potest dici operari. Sed anima non dicitur operari, quia, ut dicitur in I de anima, *dicere animam sentire aut intelligere, simile est ac si dicat eam aliquis texere vel aedificare*. Ergo anima non est aliquid subsistens.

⁷⁹ I q. 75 a. 2 arg. 3: Praeterea, si anima esset aliquid subsistens, esset aliqua eius operatio sine corpore. Sed nulla est eius operatio sine corpore, nec etiam intelligere, quia non contingit intelligere sine phantasmate, phantasma autem non est sine corpore. Ergo anima humana non est aliquid subsistens.

⁸⁰ „...sic enim compositum ex anima et corpore dicitur hoc aliquid.“

⁸¹ Dále se Tomáš dostává k tvrzení, že vše, co je spojené s lidským intelektem, tedy s rozumovou činností. Člověk rozumem poznává věci kolem sebe, jejich přirozenost, jejich složitosti, souvislosti nebo původ vzniku. Ovšem, když toto poznává, tak nic z toho nemá v sobě, protože jde o takové množství informací, že kdyby je měl od přirozenosti v sobě, tak by nebylo možné veškeré ty informace a spojitosti pojmout. Duše není ohraničená žádnými hmotnými hranicemi, protože by pak nedokázala pojmout veškeré rozumění světu kolem nás. Je tedy jasné, že lidský intelekt či rozumová duše je duchovního charakteru. S tím souvisí další tvrzení, že duše má svoji činnost v níž tělo nemá žádné účasti, neovlivňuje její bytí v té samotné podstatě.

4. 4 Q. D. De spiritualibus creaturis (1266-1269).⁸²

Toto je další z Tomášových disputačních spisů Tomáš v 9. článku řeší otázku: „**Je možné, že lidé mají jenom jeden rozum?**“⁸³ Odkazem na Augustina nám opět před zraky vyvstává tvrzení, že by bylo úsměvné vůbec myslet, že existuje více duší.⁸⁴ Tomáš zde dochází k závěru, že duše je tedy jedna a jako duchovní substance není složená z látky a formy, proto je jenom jeden rozum. Protivníci namítají, že duše je v látce, jmenovitě v těle a to vede ke zmnožování duše. Ačkoliv je esence člověka složena z duše a těla, tak není tělo esence duše. Proto je nemožné, aby byla duše individuována tělem a naopak duše nemohou být v tělech zmnožovány.

V tomto 9. článku díla Tomáš píše, že Averroova teorie je v rozporu s vírou, protože na jejím základě není možné uvažovat o odměnách a trestech v budoucím životě.⁸⁵ Tedy je absurdní si myslet, že by v různých lidech byla stejná aktivita. Za nemožné považuje i to, že trpný intelekt by měl mít rozumové formy (intencionální obrazy) přímo přijaté z fantazií neznámých mrtvých lidí a tudíž by nebylo nutné, aby měl vůbec nějaké své vlastní představy.⁸⁶

⁸² *Questiones disputatae De spiritualibus creaturis* a. 9;

⁸³ „Nono quaeritur utrum intellectus possibilis sit unus in omnibus hominibus.“

⁸⁴ „Dicit enim Augustinus in libro de quantitate animae: si dixero multas esse animas, ipse me ridebo. Derisibile ergo videtur dicere multas animas intellectivas esse.“

⁸⁵ „De intellectu ergo possibili Averroes in Commento III. De anima posuit quod esset quaedam substantia separata secundum esse a corporibus hominum, sed quod continuaretur nobiscum per phantasmata; et iterum quod esset unus intellectus possibilis omnium. Quod autem haec positio sit contraria fidei facile est videre: tolit enim praemia et poenas futurae vitae. Sed ostendendum est hanc positionem esse secundum se impossibilem per vera principia philosophiae.“

⁸⁶ Srov. MATULA Jozef, *Epistemologické a psychologické aspekty Akvinského chápání člověka*, s. 106.

4. 5 De unitate intellectus contra Averroistas (1270).⁸⁷

Tento polemický je Tomášovou reakcí na učení Averroa a latinských averroistů v čele se Sigerem z Brabantu. Byl napsán v Tomášově druhém působení na pařížské univerzitě. Tomáš zde systematicky rozvinul kritiku averroismu, kterou se zabýval již v předchozích dílech. Nauka latinských averroistů byla založena na tom, že pro všechny lidské bytosti je jen jeden jediný rozum na kterém všechny lidské bytosti participují. Tomáš považuje jejich učení za odporující pravdě. V tomto spisu Tomáš pomocí Aristotela a jeho komentátorů a svých vlastních argumentů rozbil teorii o možném (trpném) rozumu.⁸⁸ Celý traktát je rozčleněn na pět kapitol. V první kapitole se Tomáš snaží dokázat, že Siger t Brabantu špatně interpretoval Aristotelovy texty. Dále pak analyzuje některé pasáže z Aristotelovi Fyziky, a věnuje se některým námitkám. Druhá kapitola je velmi krátká a Tomáš se v ní dovolává různých autorit. Ve třetí kapitole argumentací prokazuje, že rozum je schopností duše a duše je formou těla. Ve čtvrté kapitole se snaží vyvrátit tvrzení o jediném rozumu tak, že uvádí absurdity ke kterým toto tvrzení vede, dále že je v rozporu s Aristotelem a nakonec říká, že snaha vysvětlit lidské chápání pomocí vztažení intelektu k našim fantasmatům nedává smysl. V páté kapitole Tomáš brání nauku o pluralitě možných intelektů proti několika námitkám a končí konstatováním, jak nebezpečné je pro křesťana upadnout do těchto omylů.⁸⁹

Jak již bylo uvedeno, čtvrtá kapitola je zaměřena na argumentaci proti averroistickým tvrzením. Tomáš zde např. píše, že pokud by existoval jeden společný rozum pro všechny, potom by všichni poznávali jednu a tu samou věc, ve stejném čase jen jednou společnou rozumovou opearací.⁹⁰ Což není možné. Tomášovy argumety jsou v tomto spisu prakticky zopakováním argumentů z jeho předešlých prací.

⁸⁷ *De unitate intellectus contra averroistas c.4.*

⁸⁸ Srov. KENNY Anthony, *Tomáš Akvinský*, Praha, Oikumené 1993, s. 29.

⁸⁹ Srov. SEVERA Miroslav, *Siger z Brabantu a středověký spor o jednotu rozumu*. Bakalářská práce.

⁹⁰ „...si intellectus sit unus omnium, sequitur quod omnium hominum idem intelligentium eodem tempore sit una actio intellectualis tantum.“

4. 6 Compendium Theologie (1273⁹¹).⁹²

Kompendium je jedinečné stručností diskuse a tím, že se zabývá teologickými ctnostmi- vírou, nadějí a láskou. Kdyby bylo dokončeno, mohlo znamenat novou orientaci v rozlehlé látce středověké teologie. Tomáš dokončil první sekci o víře. Lze říci, že Kompendium je jakýsi zkrácený exemplář Teologické summy.⁹³ Ukázkou argumentace z Tomášova posledního díla, zakončím i poslední kapitolu této práce.

Zde, stejně jako v předešlých dílech, Tomáš opět kritizuje tvrzení, že rozum je jeden pro všechny lidské bytosti. Ale také zde velmi kritizuje názor, že rozum by mohl být nezničitelný. Tomáš dokonce píše, že i zastávce tohoto stanoviska by musel připustit nějakou skutečnost, která by jeho původní názor vyvrátila. Tomáš k tomuto píše: „*Tvrdíme tedy, že nějaký konkrétní člověk, např. Sókratés nebo Platón, myslí. To náš odpůrce nemůže popřít. Kdyby to popřel, popřel by možnost myslet. Tím by ale zároveň tvrdil to, co popírá. Jak tvrzení, tak i popírání totiž patří k myšlení. Jestliže však nějaký konkrétní člověk myslí, pak to, čím formálně myslí, musí být jeho formou, neboť nic nejedná, pokud to není v aktu. To, čím činitel jedná, je jeho aktem, např. teplo je aktem toho, co zahřívá. Rozum, kterým člověk myslí, je formou tohoto člověka a stejně to platí u jiných lidí. Je tedy nemožné, aby jedna a táž forma byla početně různá. Různost co do počtu totiž vylučuje, aby měly věci totéž bytí. Avšak všechno má bytí prostřednictvím své formy. Je tedy nemožné, aby rozum, kterým člověk myslí, byl ve všech lidech jeden. Někteří, kdo si uvědomují tuto obtíž, usilují o nalezení nějakého východiska z této námitky.*“⁹⁴ Odmítnutím tedy oponent

⁹¹ O datování tohoto spisu historikové vedou spory- uvádí roky 1265-1267, anebo 1272-1273.

⁹² *Compendium theologie* a. 85.

⁹³ Srov. KENNY Anthony, *Tomáš Akvinský*, Praha, Oikumené 1993, s.36.

⁹⁴ „...ut ponamus aliquid quod omnino negari non possit. Ponamus igitur quod hic homo, puta socrates vel Plato, intelligat: quod negare non posset respondens, nisi intelligeret esse negandum.

dokazuje, že sám chápe. Člověk tedy chápe ve svém vlastním rozumu, ale nemůže numericky jednu formu s jiným člověkem, protože ten chápe zase sám ve své formě (ve svém rozumu). A proto nemůže existovat jeden rozum pro všechny lidské bytosti.⁹⁵

Tomáš zde odmítá jako bezcenná a nicotná tvrzení odpůrců a jejich argumentů.⁹⁶ Na tvrzení oponentů⁹⁷, že „*species intelligibilis existuje v našich fantasmách i v trpném rozumu tak, že trpný intelekt je spojený s námi a díky tomu, můžeme chápat,*“⁹⁸ Tomáš odpovídá, „*že inteligibilní species přítomná v představách, je pojatá rozumem pouze potenciálně, kdežto přítomná v možném rozumu je rozumem pojatá aktuálně. Jakožto přítomná v možném rozumu není přítomná v představách, ale spíše od představ abstrahovaná. Nezůstává tedy žádné sjednocení možného rozumu a nás samotných. I za předpokladu, že nějaké sjednocení existuje, nemůže být dostačující k tomu, abychom mohli myslet. Z toho, že je v rozumu species nějaké věci, neplyne, že daná věc myslí, ale pouze to, že je myšlena.*“⁹⁹

Negando igitur ponit: nam affirmare et negare intelligentis Est. Si autem hic homo intelligit, oportet quod id quo formaliter intelligit, sit forma eius, quia nihil agit nisi secundum quod est actu. Illud ergo quo agit agens, est actus eius, sicut calor quo calidum calefacit, est actus eius. Intellectus igitur quo homo intelligit, est forma huius hominis, et eadem ratione illius. Impossibile est autem quod forma eadem numero sit diversorum secundum numerum, quia diversorum secundum numerum, non est idem esse. Unumquodque autem habet esse per suam formam. Impossibile est igitur quod intellectus quo homo intelligit, sit unus in omnibus. Huius autem rationis difficultatem aliqui cognoscentes, conantur invenire viam evadendi....“

⁹⁵ Srov. MATULA Jozef, *Epistemologické a psychologické aspekty Akvinského chápania človeka*, s.108.

⁹⁶ „Haec autem responsio omnino nulla Est.“

⁹⁷ „Dicunt enim, quod intellectus possibilis, de quo supra est habitum, recipit species intelligibiles, quibus fit in actu. Species autem intelligibiles sunt quodammodo in phantasmatibus. In quantum igitur species intelligibilis est in intellectu possibili et in phantasmatibus quae sunt in nobis, in quantum intellectus possibilis continuatur et unitur nobiscum, ut sic per ipsum intelligere possimus.“

⁹⁸ Cit. MATULA Jozef, *Epistemologické a psychologické aspekty Akvinského chápania človeka*, s. 108.

⁹⁹ „...quia species intelligibilis secundum quod est in phantasmatibus, est intellecta in potentia tantum, secundum autem quod est in intellectu possibili, est intellecta in actu. Secundum igitur quod est in intellectu possibili non est in phantasmatibus, sed magis a phantasmatibus abstracta. Nulla ergo remanet unio intellectus possibilis ad nos. Deinde dato quod sit aliqua unio, non tamen sufficeret ad hoc quod faceret nos intelligentes. Per hoc enim quod species alicuius est in intellectu, non sequitur quod se ipsum intelligat, sed quod intelligatur.“

ZÁVĚR

Význam Tomášovy filosofie v dějinách je nezpochybnitelný. Jeho filosofie je filosofii Aristotelovou, avšak rozvinutou novým směrem, který je pro středověkého křesťana více vhodný a pochopitelný. Tomášova nauka je platná i dnes, ovšem musíme ji vykládat v kontextu naší doby stejně tak, jako Tomáš ve své době vykládal v kontextu své doby Aristotela.

Mnozí autoři se shodují, že Tomášova díla se příliš nečtou právě proto, že dosud nejsou přeložena do národních jazyků. Zpočátku je velice těžké proniknout do středověké scholastické latiny a možná tento fakt mnoho studentů a profesionálních znalců Tomáše téměř odradí. S tímto nemohu nesouhlasit, protože samozřejmě ani pro mě četba těchto spisů v originále nebyla snadná, spíše naopak velice obtížná. Při četbě je také třeba brát v úvahu i středověké filosoficko- teologické myšlení.

Pokud mám na závěr vyjádřit své názory ohledně Tomášovy filosofie duše, musím nejprve konstatovat, že právě tato je pro mě nejpřitažlivější částí jeho nauky. Jednak proto, že na svoji dobu to byla nauka velice dobře propracovaná a také proto, že je použitelná a platná i v dnešní době (samozřejmě kromě dnes vědecky ověřitelných teorií). V diskuzích, které se tohoto problému týkají, se o Tomášovy teze můžeme s čistým svědomím „opřít“. Sama zde používám pojmy jako „Tomášova psychologie“, které někteří kolegové považují za nevhodné. Podle mě je to však velice výstižné označení, protože Tomášova filosofie myslí a duše není již pouhou epistemologií. A ne náhodou mnozí psychologové z Tomášových studií a spisů vycházejí a čerpají.

Co se týče stěžejní otázky této práce, problému zda je jeden možný rozum pro všechny lidské bytosti, přikláním se na stranu sv. Tomáše, pro kterého byla nauka Averroa a latinských Averroistů odporující pravdivým skutečnostem. Averroes tvrdil, že existuje jedna duše pro všechny lidi a proto existuje jeden intelekt. Pro Tomáše byl toto natolik závažný omyl, že mu věnoval mnoho

svých děl. A rozhodně nebyl sám, kdo nauce latinských Averroistů odporoval.¹⁰⁰ Tomáš striktně odmítá, že by mohl být jeden trpný rozum a inteligibilní intencionální obrazy společné pro všechny lidi. A ve svých dílech věnovaných tomuto tématu se stále snaží vytvářet nové argumenty pro podpoření svých tezí.

Lze říci, že ve všech textech, které Tomáš věnoval pojednáním o lidské duši a které jsem měla k dispozici, dochází k podobným závěrům, ale někdy používá stejné argumenty, nebo se často opakuje. Jsem si vědoma, že daný problém by jistě zasloužil podrobnější a hlubší analýzu všech použitých textů, ale bohužel zde nebyl takový prostor, abych mohla vyzdvihnout a mezi sebou porovnat všechny důležité argumenty a teze. Ale i tak mohu říci, že nauka o lidském intelektu v Tomášově padání sice vychází z Aristotelova pojetí duše, ale od některých Aristotelových myšlenek se přímo odklání. Tomáš se k této nauce staví empiricko-psychologickým způsobem a snaží se Aristotelovy myšlenky uvést do souladu s křesťanskou teologií.

¹⁰⁰ Za všechny jmenujme např. Alberta Velikého a jeho spis *De unitate intellectus contra Averroem*. (1256). Nebo Bonaventuru.

BIBLIOGRAFIE:

Použité primární prameny:

Thomae Aquinatis, Sanctus, *Quaestiones Disputatae de Anima*. Commissio Leonina, Roma 1996.

Sv. Tomáš Akvinský, *Summa proti pohanům*. Olomouc: Matice cyrilometodějská 1992. ISBN neuvedeno.

Thomae Aquinatis, Sanctus, *Summa Theologiae*. Commissio Leonina, Roma 1888-1906.

Thomae Aquinatis, Sanctus, *Compendium Theologiae*. Commissio Leonina, Roma 1979.

Thomae Aquinatis, Sanctus, *De Unitate Intellectus contra Averroistas*. Commissio Leonina, Roma 1976.

Thomae Aquinatis, Sanctus, *In Libros Sententiarum Petri Lombardi*. Commissio Leonina, Roma 1948.

Thomae Aquinatis, Sanctus, *De Spiritualibus Creaturis*. Commissio Leonina, Roma 2000.

Aristoteles, *O duši*, Praha : Rezek 1995. ISBN 80-901796-4-9.

Použitá sekundární literatura cizojazyčná:

Van Steenberghen Fernand, *Thomas Aquinas and Radical Aristotelianism*, The Catholic University of America 1980. ISBN 0-8132-0552-2.

Použitá sekundární literatura česká a slovenská:

FLOSS Pavel, *Architekti středověkého křesťanského vědění*. Praha: Vyšehrad, 2004. ISBN 80-7021-662-X.

HEINZMANN Richard, *Středověká filosofie*. Olomouc: Olomouc 2002. ISBN 80-7182-105-5.

KENNY A., *Tomáš Akvinský*. Praha: Oikoymenh 1993. ISBN 80-85241-25-0.

KENNY A., *Tomáš o lidském duchu*. Praha: Krystal OP 1997. 80-85929-18-X.

MATULA Jozef, *Epistemologické a psychologické aspekty Akvinského chápania človeka*, Olomouc: UPOL 2003. ISBN 80-244-0743-4.

SWIEZAWSKI Stefan, *Nový výklad sv. Tomáše*. Brno: Cesta 1998. ISBN 80-85319-78-0.

SEVERA, M. *Siger z Brabantu a středověký spor o jednotu intelektu*. České Budějovice, 2006. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra filosofie a religionistiky. Vedoucí práce T. Machula..

VOLEK Peter, *Filozofia človeka podia Tomáša Akvinského*. Ružomberok: KU v Ružomberoku 2003. ISBN 80-89039-23-5.

VRIES DE Josef. *Základní pojmy scholastiky*. Praha: Rezek, 1998. ISBN 80-86027-11-2.

Internetový zdroj:

SVOBODA David, *Středověký spor o jednotu lidského rozumu*, [online]. Dostupné na WWW: <http://agora.skaut.org/unitas.htm>.

ABSTRAKT

MOUČKOVÁ P. *Tomášův spis Quaestiones disputatae De anima*, České Budějovice 2008. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra filosofie a religionistiky. Vedoucí práce Tomáš Machula, Ph.D., Th.D.

Klíčová slova: Tomáš Akvinský, středověká filosofie, quaestiones disputatae, rozumová duše, možný rozum, filosofické spisy: Quaestiones disputatae De anima, Teologická summa, Summa proti pohanům, O jednotě rozumu proti Averroistům, Teologické kompendium, Komentář k Sentencím, O duchovních stvořeních.

Práce pojednává o středověkém filosofovi Tomáši Akvinském. Nejprve předkládá celkový přehled Tomášova života a nastiňuje jeho filosofické dílo, hlavně pak myšlenky, které se týkají jeho pojetí duše. První dvě kapitoly jsou tedy více méně historickou částí. Práce je doplněna překladem latinského textu spisu Quaestiones disputatae De anima. Následující text v dalších kapitolách práce je více systematický. Další kapitola je doplněna o výklad a shrnutí tohoto textu, dále pak o porovnání s paralelními texty. Tomášovy myšlenky a argumenty v těchto textech jsou vykládány různým způsobem, avšak Tomáš dochází většinou ke stejnému závěru. Polemický traktát O jednotě rozumu proti Averroistům je reakcí na spis Sigeru z Brabantu, ostatní texty jsou převážně komentáře, či záznamy z přednášek vedených na půdě univerzity.

ABSTRACT

The Thomas's document Disputed Questions on the Soul.

Key words: Thomas Aquinas, medieval philosophy, quaestions disputed, intellective soul, possible intellect, philosophical documents: Disputed Questions on the Soul, Summa Theologica, Summa against gentiles, About the Unity of the Intellect against the Averroists, Compendium of Theology, Commentary of Sentence, Disputed Questions on Spiritual Creatures.

The work deals medieval philosopher Thomas Aquinas. First, it shows general survey of Thomas's life and outlines his philosophical work, mostly than thoughts, which concern his conception of soul. First two chapters are consequently more or less historical part. The work is also completed with translation of Latin text of the document *Quaestiones disputatae De anima*. Following text in next chapters is more systematic. Last chapter is completed with interpretation and summary of this text, later than with comparison with parallel texts. Thomas's thoughts and arguments in these texts are interpreted by different methods, but Thomas mostly comes to the same conclusion. Polemic tractate About Unity of intellect against the Averroists is his reaction to the document of Siger of Brabant, the others are mostly commentaries or records from lectures led on the ground of university.